

Л.Д. Фенюк,
Національний університет імені Юрія Федьковича,
м. Чернівці

СПОСОБИ ВИРАЖЕННЯ КАТЕГОРІЇ ЗАПЕРЕЧЕННЯ У ФРАНЦУЗЬКІЙ МОВІ

Категорія заперечення залишається суперечливою у визначенні її статусу у різних наукових думках. Вона пройшла довгу еволюцію, яка закріпила за нею статус складної або подвійної.

The negation category remains disputable in definition of its status in different scientific thoughts. It has had a long evolution, which gave to it the status of complex or binary one.

Категорія заперечення французької мови вирізняється з-поміж категорій заперечень в інших мовах складною формою, тобто необхідністю вживання заперечної частки та підсилювача.

У французькій мові дана категорія пройшла тривалу еволюцію, детерміновану формуванням власної граматичної системи, яка відрізняється від першоджерела, тобто латині. У процесі розвитку відбулася функціонально-семантична диференціація лексично-граматичних форм, які використовувалися для побудови заперечення. Так, частки "non" і "ne" були синонімічними конструкціями категорії заперечення, але в давній французькій мові вони мали чітко визначені межі свого вживання. "Non" заперечувало об'єктивно і заперечувало слово або ціле речення. Наприклад: "*Sa face riait, sa pensée non*" [3, с. 48]. Згодом дане заперечне слово втратило свою домінуючу роль, через частоту використання підсилювача "ne" і відтак використовується для заперечення цілого висловлення: "*Dis donc, t'as pas entendu parler de Barbagny toi dans la journée? Par où que c'était ? que je lui ai demandé encore. – Non*" [4, с. 34].

Частка "ne" заперечувала суб'єктивно, виражаючи акт волі мовця (наказ, вимогу, намір, бажання, сумнів). Вона зберегла свою функцію до наших днів: "*Ils ne pouvaient pas aller plus loin à cause de la mer*" [4, с. 18]. Проте нині часто використовуються архаїчні конструкції вживання одного заперечного слова "ne". Наприклад: "ne explétif": "*Il est parti avant que nous n'ayons mangé*" [2, с. 34]; та лімітуюча конструкція "ne"+"que": "*La paix n'est pour l'armée qu'une période de désœuvrement turbulent entre deux combats*" [5, с. 183].

Заслужує також на увагу частка "ni", яка вживалася в реченнях для перелічення предметів чи явищ. Вона зберегла свою позицію й до нині: "*Où nous nous trouvions, à l'enseigne où tous nous étions logés, il ne pouvait exister ni amitié, ni confiance*" [4, с. 72].

Дослідники категорії заперечення у старофранцузькій мові Ф. Брюно та М. Митилюно вважають, що заперечні підсилювачі входили в мову поступово [3, с. 87].

Найпоширенішими підсилювачами були: “*pas*”, “*point*”, “*mes*”, “*aucun*”, “*personne*”, “*rien*”, “*nient*”. Наприклад, вживання “*pas*” стосувалося випадкових явищ чи предметів, питальним реченням воно надавало відтінок переконання; “*point*” стосувалося чогось постійного чи звичного.; “*mes*” – заперечний підсилювач, який вживався тільки в реченнях минулого часу; “*aucun*” спочатку відмінювалося і мало позитивне значення, але згодом набуло негативного забарвлення; “*personne*” вживали в значенні “людського образу”; “*rien*” перетворилося на неозначений займенник із заперечним значенням “щонебудь”; “*nient*” виступало в якості короткої заперечної відповіді на питання; “*guère*” означало визначену тривалість часу [1, с. 4].

В результаті, дослідники Ф. Брюно та М. Митилюно дійшли висновку, що кожен із заперечних підсилювачів мав свою власну сферу реалізації, вживався тільки в певних умовах, в певних синтаксичних конструкціях і виконував свою власну функцію.

За даними різних авторів [1; 3; 2] парадигму найпоширеніших заперечних форм стародавньої французької мови проілюстровано в таблиці 1.

Таблиця 1
Позиція, лексико-граматичне значення та епоха вживання заперечних підсилювачів французької мови

№ п/п	Заперечне слово	Лексико-граматичне значення	Епоха вживання
1.	Non (редуктовані nen і ne); non+ p.passé.	Заперечувало окреме слово у реченні і ціле речення, часто зустрічалося у супроводі з “plus.”	3 XIII до XVI ст.
2.	Nemo, nullus, nihil	Заперечували дієслово.	XIII ст.
3.	Ne + pas.	Заперечує дієслово в особовій формі, інфінітиві, в імперативі, заперечує щось випадково.	3 XVI ст.
4.	Ne + point.	Заперечує сильніше, ніж “pas”, стосується чогось постійного, звичного.	3 XVI ст.
5.	Rien.	Вживається синонім “щонебудь”, яке виражає сумнів.	3 XVI ст.
6.	Personne.	Заперечує слово, що означає живу істоту.	3 початку XIII ст.

7.	Plus.	Показує долю певної кількості, яка більша іншої долі.	До XVI ст.
8.	Onques.	Виразало сумнів, характеризувалося приналежністю до майбутнього часу.	До XVI ст.
9.	Ja, mes, queres.	Вживалися з формами минулого часу.	До XVI ст.
10.	Guère (na-guère).	Виразало означену тривалість часу.	З XVI ст.
11.	Jamais.	Заперечує дієслово, підсилювач.	З XVI ст.
12.	Ni...ni.	Використовується при переліченні.	З XVII ст.
13.	Pas, mie.	Заперечує в минулому часі з абсолютним ступенем порівняння прикметників.	З XIV ст.
14.	Ne	Заперечує речення, що виражають бажання, вживається для наказових речень.	З XVI ст.
15.	Point	Надавало відтінок сумніву.	З XIII ст.
16.	Nul, aucun, haud (після ne)	Підсилювали заперечення, вживалися з дієсловом, яке виразало суб'єктивну оцінку.	XIII-XIV ст.
17.	Mie, goutte	Вживалися для підсилення заперечення.	XIII-XIV ст.
18.	Chose	Вживалося в значенні “щонебудь”.	До XV ст.
19.	Nient	Вживалося в значенні “щонебудь”.	До XV ст.
20.	Grain, maille	Заперечні підсилювачі.	XIII-XIV ст.
21.	Nul	Вживався як синонім “personne”, означав “нікого”.	До XVI ст.

З огляду на велику кількість заперечних підсилювачів, можна висловити припущення, що просте заперечення не завжди задовольняло мовця. З одного боку, мовець міг висловлювати бажання надати висловленню більшої експресивності або він міг використати літоту чи евфемізм з метою уникнення можливої образи співрозмовника.

Як відомо, норма сучасної французької мови вимагає подвійного заперечення, яке може виражатися за допомогою “ne”+будь-який підсилювач (прислівник, займенник...).

Для загальної характеристики найпоширеніших заперечних підсилювачів та заперечних конструкцій сучасної французької мови пропонується таблиця 2.

Таблиця 2
Лексико-граматичне значення та місце в реченні заперечних підсилювачів сучасної французької мови

№ п/п	Заперечне слово	Вживання у реченні	Лексико-граматичне значення
1.	Non	Позиція у реченні не фіксована.	Заперечує ціле речення, є складовою частиною складного заперечення, може виступати в ролі суфікса.
2.	Ne	Стоїть перед словом, яке заперечує.	Не вважається повноцінним заперечним словом, адже, вживається самостійно лише в архаїчних конструкціях.
3.	Ne +pas	“Ne” стоїть перед словом, яке заперечує, а “pas” – після, вся конструкція стоїть перед інфінітивом.	Використовується для всіх часів, заперечує значення цілого висловлення і його складових елементів.
4.	Ne +point	“Ne” стоїть перед словом, яке заперечує, а “point”-після.	Заперечує сильніше, ніж попередня конструкція, має відтінок абсолютно-го заперечення висловлювання.
5.	Rien	Позиція у реченні обумовлена його синтаксичною функцією.	Означає “нічого”, заперечує частково, є антонімом до “що-небудь”.
6.	Personne	Позиція у реченні обумовлена його синтаксичною роллю.	Означає “людський образ”, “ніхто”, (“нікого”).
7.	Pas, plus, point	Стоять перед словом, яке заперечують.	Заперечують частково, певну частину висловлювання, до якої відносяться.
8.	Aucun	Зазвичай вживається з іменником.	Заперечує частково, вживається у значенні “ніякий”, “жодний”.
9.	Guère	Вживається з “ne” й є у постпозиції стосовно дієслова.	Заперечує як ціле висловлення, так і його окремих елемент.

10.	Jamais	Позиція в реченні обумовлена його синтаксичною роллю.	Використовується в значенні “ніколи”.
11.	Ni...ni	Стоїть перед заперечувальним елементом, вживається в конструкції з “не”.	Використовується при переліченні заперечувальних елементів.

З порівняння двох таблиць видно, що значна кількість заперечних слів, які використовувалися у давній французькій мові або зникли з мовлення, або не використовуються як заперечні; а певні підсилювачі стали архаїзмами. Сама заперечна конструкція ускладнилася і з XVI ст. вживання складного заперечення стає обов'язковим. Разом з тим, узус мови дав поштовх до пошуку нових форм і засобів формулювання заперечних висловлювань. Як було зазначено вище, використовується літота для пом'якшення висловлення та іронії, для збереження небажаної стверджувальної форми за допомогою іронії: “*Il ne fait pas chaud*”, замість “*Il fait froid*” [1, с. 7].

Елементи розмовної мови поступово проникають у літературну мову, що свідчить про тісний зв'язок літературного та розмовного варіантів мови. Наприклад, вживання “pas” у ролі повнозначного заперечного слова. Проте в такій іпостасі це заперечне слово вживається в повних (“*Les autres paient cher des pièces petites, pas chauffées*”) та в неповних реченнях літературної мови (“*Pas de problèmes pour les repas*”) (= “*il n'y a pas de problèmes pour les repas*”). Очевидно, що роль “pas” набуває більшого поширення у функції автономного заперечного слова.

Цікавим є порівняння місця заперечення у французькій та в українській мовах. В українській мові заперечення може стосуватися будь-якого члена речення та займати будь-яке місце в реченні. Тоді як французька мова оперує дієсловом, тож заперечення, як правило, стосується дієслова і має чітко визначені правила щодо місця вживання у реченні. Наприклад, речення “*Danielle n'aimait pas seulement la mer*” можна перекласти на українську мову як: “*Даніель любила не тільки море*”. А речення “*Bien sûr la technique n'intéresse pas tout le monde*” перекладається як: “*Звісно, не всіх цікавить техніка*”.

Таким чином, проведений аналіз вживання заперечних часток у стародавній та у сучасній французькій мові, дозволяє зробити наступні висновки: заперечення французької мови пройшло період видозмін щодо фіксації в мові, що уможливило широкий спектр його дії; заперечне слово знаходиться у чітко визначеній конструкції, яка детермінована її функцією в реченні; заперечення може стосуватися як окремого елемента, так і цілого висловлення. Тому заперечення має досліджуватися комплексно для його правильної інтерпретації в українських перекладах.